

NOVES APORTACIONS A L'ESTUDI DE LES NECRÒPOLIS ALTO-MEDIEVALS DEL MARESME

Sabem de forma reiterada que l'Alta Edat Mitjana constituï, per a la nostra comarca, un moment de recessió i decadència econòmica en comparació amb els, relativament, pròspers segles que havia viscut en l'Alta i Baixa Antiguitat, de dominació romana.

En l'Alta Edat Mitjana la zona costera es torna insegura per a llurs habitants com a conseqüència de les ràtzies dels àrabs. Un bon exemple, el tenim en la incursió que hi ha documentada l'any 850 en què un exèrcit cordovès comandat per hagib 'Abd al-Karim ibn Mugit va entrar a sac a les rodalies de Barcelona i Girona; més endavant, l'any 935, l'almirall cordovès Ibn Hamama va dirigir una expedició per mar contra les costes de la nostra comarca, i finalment, el prou conegut setge i saqueig que de Barcelona i els seus contorns féu Almanzor amb l'ajut de naus provinents de Mallorca (Aventín-Salrach 1979, p. 9, 23; Altimira *et alii* 1982, p. 11; Salrach, 1982, p. 158 i 233).

Fets com aquests obligaren la població a establir-se i refugiar-se en petits nuclis al peu de les muntanyes, d'aquí vingué la dualitat entre els *pobles de munt* i els *pobles de mar*, essent aquests darrers els de creació més moderna, tenint lloc amb la repoblació de les zones costaneres vers el segle XV.

Per tant, a partir d'aquestes dades, podem veure quina serà la dispersió de les necròpolis d'aquest moment dins la comarca. Com a nota prèvia, hem d'advertir que els elements que fins ara ens és possible estudiar són relatius, en el sentit que són el producte de l'activitat arqueològica i de les remocions de terres fetes de forma intencional, pel que podem veure com en uns sectors aquestes han estat més intenses que en altres, fet que condiciona, en certa mesura, el resultat dels nostres estudis.

Les necròpolis que a continuació esmentem, solen seguir les normes que acabem de descriure, llevat algunes excepcions de troballes en la zona costera com poden ésser els casos de Santa Maria de Mataró i Sant Pol de Mar.

A continuació, en un breu inventari analític, adjuntem la relació de les necròpolis altomedievals del Maresme:

1) CAN BOQUET (Vilassar de Dalt)

L'any 1974, amb motiu d'uns treballs de conreu, es va trobar la primera de les tombes del conjunt de les set que es posaren al descobert amb l'actuació arqueològica.

El lloc, les Planes de Can Boquet, en el paratge de Banús, a Vilassar de Dalt, és ric en troballes d'època altomedieval. Prop de les tombes, s'hi troben els vestigis d'un petit poblat de muntanya, i uns metres en direcció Llevant el temple pre-romànic de Sant Salvador (Altimira *et alii* 1982, p. 142 a 146).

Totes les tombes presentaven les mateixes característiques morfològiques, planta rectangular, orientades cap a Llevant. Les cistes estaven fetes amb pedres de mida regular i cobertes amb grans lloses rectangulars i allargassades.

Pertanyien a persones adultes, amb excepció de la núm. 6 que pertanyia a un impúber. L'esquelet, relativament, millor conservat, era el de la tomba núm. 3, on es pogué copsar la posició en la qual fou inhumat, amb els braços i cames estirats (postura A-a de Riu-Boldes 1982, p. 27).

BIBLIOGRAFIA: Bonamusa 1974-A, p. 26 a 30; Batista-Bonamusa 1975, p. 106 a 108; Altimira *et alii* 1982, p. 142 a 146; Clariana 1989 (en premsa).

2) CAN MODOLELL (Cabrera de Mar)

Les excavacions de Can Modolell a Cabrera de Mar, han posat al descobert els vestigis del que havia estat un santuari rural de culje mitraic a l'època romana, amb una clara continuïtat en la Baixa Antiguitat, essent transformat en temple paleocristià i pervivint fins a l'Edat Mitjana amb l'ermita dedicada a sant Joan.

A l'Alta Edat Mitjana pertanyen les tres tombes trobades en el sector nord, totes elles estaven orientades vers Llevant.

La primera, era una tomba de fossa del tipus de *banyera*, estava excavada en el terra, damunt les restes de les estances amortitzades de l'antic jaciment d'època romana. Corresponia a una persona adulta. Per a la seva coberta fou reaprofitat un gran fragment de paviment de *signinum* romà.

La segona tomba fou trobada a menys d'un metre de distància de l'anterior en direcció Nord. Aparegué parcialment mutilada en la meitat superior, a causa de la construcció d'una sitja al seu damunt. A jutjar per les restes de l'esquelet, pertanyia a una persona d'edat adulta. La tomba estava formada per pedres de mida regular, col·locades a ambdós costats de l'esquelet.

La tercera, es trobava a uns sis metres en direcció Ponent, i a un nivell més enlairat. Estava formada per una cista de pedres irregulars i de planta rectangular, coberta per lloses de pedra aproximadament rectangulars. L'esquelet, encara que molt deteriorat, es pogué veure que era d'una persona gran, tal vegada una dona.

BIBLIOGRAFIA: SAMM 1975; SAMM 1976; Bonamusa *et alii* 1985, p. 13, 24 i 25; Clariana 1989 (en premsa).

3) SANT PERE DE CLARÀ (Òrrius)

L'únic element que fa referència a l'existència d'inhumacions, durant l'Alta Edat Mitjana, en el petit priorat benedictí de Sant Pere de Clarà, és la làpida funerària del seu constructor, datada a les darreries del s. IX, amb la inscripció:

+ BAIQ QUI ISTO DO
MO ADIFICABIT

De Baio, sabem que era un presbíter mossàrab, tal vegada procedent de Castella o de la zona nord de la Península Ibèrica i el trobem documentat en un incident ocorregut l'any 874, quan va intentar revitalitzar l'extingida diòcesi episcopal d'Egara (Terrassa) i que fou resolt per l'emperador Carles El Calb.

BIBLIOGRAFIA: Pellicer 1987, p. 380; Pladevall 1970, p. 48, 49, 224 i 238; Ribas 1975, p. 118; Pons 1978, nota 13; Grup d'Amics... 1980, p. 21-22; Altumira *et alii* 1982, p. 30 a 34; Cuadrada 1988, p. 469; Clariana 1989 (en premsa).

4) SANT JAUME DE TRAIÀ (Argentona)

L'excavació realitzada per l'aleshores *Comisaría Local de Excavaciones Arqueológicas*, dins el temple pre-romànic de Sant Jaume de Traià, l'any 1955, va posar al descobert un conjunt de vestigis arqueològics, primordialment, alto-medievals, del qual ens interessa destacar vuit de les tombes exhumades, excavades en el sauló.

Dues d'elles eren enterraments d'infants, estaven situades als extrems Est i Oest de la nau. De tipus pisciforme, el del costat Est, i antropomorf, el de l'Oest. Totes dues estaven orientades cap a Llevant.

Les altres sis tombes restants pertanyien a persones d'edat adulta, totes eren de planta antropomorfa, excepte una semi-pisciforme, i d'elles, només quatre estaven orientades d'Est a Oest, mentre que les altres dues estaven orientades de Nord a Sud i d'Oest a Est.

Ribas, en el seu informe preliminar, ens diu que en les sepultures hi havia un o més esquelets, sense anar acompanyats d'objectes de cap mena (Ribas 1956, p. 92), de la qual cosa podem deduir per un costat que, alguna de les tombes, havia estat reaprofitada antigament, i per l'altre, la inexistència d'aixovars funeraris. La coberta sembla que era a base de lloses de pedra, desiguals.

La datació del conjunt pot aproximar-se vers el segle IX.

BIBLIOGRAFIA: Ribas 1956-A, p. 89 a 92; Ribas 1975, p. 43 a 50; Grup d'Amics... 1980, p. 13; Prevosti 1981, Vol. I, p. 231 a 240; Altumira *et alii* 1982, p. 25 a 26; Bolòs-Pagès 1982, p. 91; Clariana 1989 (en premsa); Graupera 1989, p. 7, 9, 33, 37 i 47 a 50.

5) SANTA MARIA (Mataró)

A l'entorn del temple de Santa Maria de Mataró, superposada damunt la necròpoli de la Baixa Antiguitat, s'hi varen exhumar dos enterraments dels tipus característics de l'Alta Edat Mitjana.

El primer, va aparèixer durant les excavacions portades a terme dins el solar de la casa núm. 3 del carrer Beata Maria (seu del Museu Arxiu), es tractava d'una tomba del tipus de *banyera*, va sortir a 30 cms. de fondària per sota de les altres tombes d'època paleocristiana. La seva orientació sembla ser que anava de Nord a Sud.

El segon, fou trobat en les excavacions de la Rectoria Vella, es tractava d'un enterrament de forma rectangular, fet a base de pedres reaprofitades. L'orientació anava d'Est a Oest. Corresponia a una persona d'edat adulta. Les restes van aparèixer força disperses. Estava orientada cap a l'Est (Clariana-Lleonart 1979, p. 258).

Darrerament, l'any 1990, foren trobades a la Plaça de Santa Maria dues tombes més que foren considerades *a priori* com d'època tardoromana (Vidal 1990).

BIBLIOGRAFIA: Ribas 1969-1970, p. 291 a 293; Ribas 1975, p. 84 a 86, fig. 44; SAMM 1977, p. 51 i 52; Clariana-Lleonart 1979, p. 258; Bolòs-Pagès 1982, p. 91; Clariana 1989 (en premsa); Vidal 1990; D.G. 1990.

6) CA LA MADRONA (Mataró)

Aquesta necròpoli es va trobar l'any 1972, amb motiu d'uns treballs d'explanació de terres per a l'ampliació del Forn del Vidre. Sembla que es tractava d'una necròpoli força important ja que els *bulldozers*, abans de l'arribada dels arqueòlegs, havien destruït prop de dues-centes tombes (segons notícies verbals dels encarregats de l'obra).

El nom amb què es coneix l'esmentat paratge és el de *Xiprerer*, nom que suggereix la presència, en altres temps, dels característics xipresos, avui dia inexistents en aquell lloc, normalment indicatius de l'existència d'un cementiri. Es troba al costat de l'antic camí de Santa Cília o Santa Cecília, nom també molt suggerent i que possiblement el seu origen estaria en algun temple, avui desaparegut, relacionat amb la necròpoli; aquest camí porta fins a l'ermita de Santa Rita de Valldeix.

Durant els treballs arqueològics, s'hi detectaren tretze tombes altomedievals i les restes d'un monument funerari romà datable dins la Baixa Antiguitat, element que junt amb la notícia de M. Ribas de troballes de tombes de secció trian-

gular i cobertes de tègules, podem deduir que ens trobem davant d'una necròpoli que va perviure des de l'època romana fins a l'Edat Mitjana.

Les tombes altomedievals presentaven, totes elles, una notable uniformitat tipològica. Per a llur construcció es reaprofitaren diversos materials procedents d'una vil·la romana en ruïnes que es trobava en aquell indret, fet pel qual el component físic de les tombes el constituïen diversos materials, tals com fragments de paviment de *signinum*, elements ceràmics, petits carreus o carreuons i altres elements de pedra. L'estructura de les tombes era antropomorfa, i per les dades que tenim totes correspondrien a persones d'edat adulta.

Del total de les tretze tombes excavades, mereixen especial atenció les següents:

Tomba núm. 3:

Estava feta amb materials provinents de la veïna vil·la romana, era de planta antropomorfa. L'esquelet estava bastant destruït, però es pogué copsar que tenia els braços replegats damunt el tòrax.

Tomba núm. 4:

La forma de la sepultura era la de cista, composta per pedres de granit de mida irregular, va aparèixer molt destruïda però deixava entreveure la planta antropomorfa. L'esquelet amidava 1,65 metres i tenia els braços entrecreuats damunt l'abdomen.

Tomba núm. 5:

Molt semblant a la núm. 3; per a la construcció de la cista es reaprofitaren materials de factura romana, la planta era clarament antropomorfa. L'esquelet amidava 1,60 m, i tenia els braços creuats sobre la zona tòrax/abdomen.

Posteriorment, l'any 1988, foren exhumades les restes de cinc tombes que foren considerades com d'època visigòtica (1) pels seus excavadors (Garcia-Cerdà 1990, p. 7 a 22).

BIBLIOGRAFIA: Bonamusa 1972, p. 28 a 32; Bonamusa 1976, p. 123 a 127; SAMM 1977, p. 101 a 104; Clariana 1989 (en premsa); Garcia-Cerdà 1990, p. 7 a 22.

7) SANT MARTÍ DE MATA (Mataró)

L'any 1976, amb motiu de la realització d'uns rebaixos de terres a la zona adjacent amb l'ermita pre-romànica de Sant Martí de Mata, es varen posar al descobert diversos enterraments, dels quals tan sols fou possible documentar llur presència. Ja amb anterioritat, en aquesta mateixa zona, havien estat excavades, anys abans, algunes tombes de les quals tenim notícies de Marià Ribas (Ribas 1975, p. 55 a 57).

BIBLIOGRAFIA: Ribas 1956-B, p. 92 a 95; Ribas 1975, p. 55 a 57; Prevosti 1981, Vol. I, p. 483; Clariana 1989 (en premsa).

8) SANT POL (Sant Pol de Mar)

De Marià Ribas prové la notícia de la troballa d'una tomba antropomorfa, tal vegada d'un infant, en les excavacions realitzades a l'interior de la cripta del monestir de Sant Pol. En la mateixa intervenció fou trobada també una sitja cava-da en el sauló.

BIBLIOGRAFIA: Pladevall 1970, p. 36-37; Ribas 1975, p. 119; Altimira *et alii* 1982, p. 102 a 106; Bolòs-Pagès 1982, p. 91; Clariana 1989 (en premsa).

9) SANT PERE DE RIU (Tordera)

L'any 1974, amb motiu d'uns moviments de terres per eixamplar el camí d'accés a l'església d'estil romànic del segle XI, es pogué copsar en el talús, el tall en secció d'un grup de tombes cavades en la roca.

S'hi pogueren comptar un total de deu tombes i una ossera, la major part d'elles eren de fossa cavada a la roca i sols dues de cista i coberta de lloses de pedra.

BIBLIOGRAFIA: Bonamusa 1974-B; Bonamusa 1977, p. 41 i 42; Maresme-Porta 1978, p. 33; Clariana 1989 (en premsa).

10) SANTA MARIA DE ROCA ROSSA (Tordera)

Procedent del monestir de Roca Rossa, situat en el terme municipal de Tordera, és la làpida funerària dedicada a Raimon Gasc, un dels seus fundadors (o constructors); està datada en el segle XII, i és l'únic element que ens il·lustra sobre la presència d'enterraments medievals en aquest indret.

La làpida porta la següent inscripció:

ISTIVS ECCLESIE PRIMVS FVNDATOR HABETVR
QVI IACET HOC TVMVLO RAIMVNDVS NOMINE GASCVS
PRINCIPIO FINEM POSVIT MVNDANA RELIQVENS
PERPETVI FRVCTVS MERCEM SVPER ASTRA RESVMENS

(segons transcripció de Pons i Guri 1984, p. 10)

BIBLIOGRAFIA: Pladevall 1970, p. 58 i 157; Altimira *et alii* 1982, p. 135 a 140 i 204; Pons 1984, p. 10; Clariana 1989 (en premsa).

11) SANT ANDREU D'ÒRRIUS

Amb motiu de les obres de restauració que es portaren a terme en el temple parroquial d'Òrrius l'any 1981, fou descobert un important tresor monetari datat entre el 1010 i el 1030. Això propicià que de seguida es portés a terme una excavació arqueològica d'urgència en el seu subsòl.

D'entre els vestigis que foren descoberts, ens interessa destacar la troballa de dues tombes de l'Alta Edat Mitjana, datades pels seus excavadors vers la segona meitat del segle XI.

La primera d'elles, molt destruïda, corresponia a una persona de vint anys, aproximadament (segons Padilla-Vives 1983, p. 35). Estava orientada vers l'Est. La forma sembla que era rectangular, i la cista feta amb pedres irregulars.

La segona tomba, ben conservada, pertanyia a un impúber, estava orientada vers l'Est. La forma era ovoïde i la cista estava feta amb pedres irregulars.

BIBLIOGRAFIA: Altimira *et alii* 1982, p. 76 a 79; Riu 1982, p. 44; Padilla-Vives 1983, p. 32, foto 34, p. 35, 48, 50 i 55; Clariana 1989 (en premsa).

12) SANT ANDREU DE LLAVANERES

L'any 1897, fou trobat en el presbiteri de l'antiga església parroquial de Sant Andreu de Llavaneres un sarcòfag, amb tapa triangular prismàtica, que contenia a l'interior restes òssies humanes, així com un calze i una patena de peltre. Per al sarcòfag s'havia aprofitat un pedestal d'època romana dedicat a L. Licini Second.

La datació, pels objectes trobats a l'interior, es pot fixar vers els segles XII-XIII.

BIBLIOGRAFIA: Fita 1897, p. 227 a 240; Solà 1968, p. 26 i 27; Riu 1982, p. 45; Gràcia 1984-1985, p. 325, 335 i 336; Clariana 1989 (en premsa).

13) SANT CEBRIÀ DE VALLALTA

Vers l'any 1978, amb motiu d'uns moviments de terres en la zona propera al temple parroquial, es pogueren copsar en el talús el tall en secció de diversos vestigis altomedievals, tals com una sitja cavada al sauló, restes d'un mur, alguns fragments de ceràmica grisa i a uns metres cap al nord, es veien diversos enterraments de fossa del tipus de *banyera* (?). Encara que d'aquests enterraments, per no haver estat possible fer-hi una excavació, ens és difícil precisar llur cronologia, d'altra banda, a jutjar pels propers vestigis, així com els documents que hi ha sobre aquest temple, podem pressuposar llur pertinença a aquesta època.

BIBLIOGRAFIA: Clariana 1979, p. 284; Altimira *et alii* 1982, p. 96; Clariana 1989 (en premsa).

CONCLUSIONS.

Pel que fa a tipologia i cronologia, veiem com a la comarca hi ha dos tipus d'enterraments que predominen, els de planta antropomorfa i els de planta rectangular, i un tercer tipus més infreqüent, que són els de *banyera*.

Les tombes antropomorfes, datables entre els segles IX-X, les trobem en tres variants morfològiques:

a) Les antropomorfes pròpiament dites, cavades a la roca, seguint el model de la forma II de Riu-Bolòs 1982 (2), les hem vist a Sant Jaume de Traià i al monestir de Sant Pol.

b) Les fetes amb pedres, sense morter de calç, formant una cista de planta antropomorfa, semblant al tipus III de Riu-Bolòs, les trobem a la necròpoli de Ca La Madrona.

c) Les de planta pisciforme, que a Catalunya constitueixen una variant de les antropomorfes, amb disposició semblant al tipus *d* de Bolòs-Pagès 1982 (p. 79, fig. 6), tenim tan sols un exemplar a Sant Jaume de Traià.

Les de planta rectangular, amb cista feta de pedres, enganxades en sec, sense morter, seguint el tipus III-A de Riu-Bolòs. L'ur cronologia va des de finals del segle X, i algunes arriben fins a principis del segle XII. Solen ésser més freqüents, així ho tenim documentat a Can Boquet, Can Modolell, Sant Andreu d'Òrrius i Santa Maria de Mataró.

Les de forma de *banyera*, solen ésser minoritàries, segueixen el model classificat com el tipus II-A de Riu-Bolòs, datables en els segles IX-X i poques vegades a començaments del segle XI. Trobem exemples a Can Modolell, Santa Maria i possiblement també ho siguin les de Sant Cebrià de Vallalta.

Seguint el costum del moment, veiem com la gran majoria d'enterraments altomedievals que hem documentat, llevat d'algunes excepcions, la posició de l'esquelet és cap a l'Est, tal com diuen Bolòs-Pagès 1982 (p. 70): *mirant cap a Terra Santa*.

La postura dels esquelets també és un element d'estudi interessant, encara que malauradament la deficitària conservació d'algunes troballes i les dades que es recolliren informen poc en aquest aspecte. Sortosament, en les necròpolis de Can Boquet, Sant Andreu d'Òrrius i Ca La Madrona, s'hi recolliren algunes notes sobre el tema. Així doncs, a la de Can Boquet, la tomba núm. 3, encara que amb unes restes força mal conservades, es copsà que el mort havia estat inhumat amb les cames i els braços estesos, en la postura A-a de Riu-Bolòs 1982 (p. 27, fig. 9). A Sant Andreu d'Òrrius, l'esquelet de l'impúber estava en la postura de braços creuats damunt l'abdomen, segons el model C-a de Riu-Bolòs i l'esquelet de l'adult fou trobat amb els braços i cames estirades, en la posició A-a que hem vist

abans. A Ca La Madrona, les tombes núms. 3, 4 i 5, els esquelets presentaven la posició de cames esteses, paral·leles, i els braços creuats i replegats en la regió tòrax-abdomen que podríem classificar dins dels tipus *C-a*, *D-a*, *E-a* de Riu-Bolòs. Un altre fet a destacar, és que a la totalitat dels enterraments que hem vist arreu de la comarca, la posició és sempre la cúbito-supina.

Finalment, hem de dir que hi ha molt poques dades relatives a les classes socials a les quals correspondrien els subjectes inhumats. En la major part dels casos, basant-nos en l'absència d'aixovars funeraris i la pobresa dels enterraments, possiblement serien de pagesos. Per altra banda, sols en tres casos sabem que correspondrien a personatges vinculats amb la noblesa, tal com són els exemples de Sant Pere de Clarà, Roca Rossa i Sant Andreu de Llavaneres, pertanyents a clergues de certa posició social.

Joan-Francesc Clariana i Roig

NOTES.

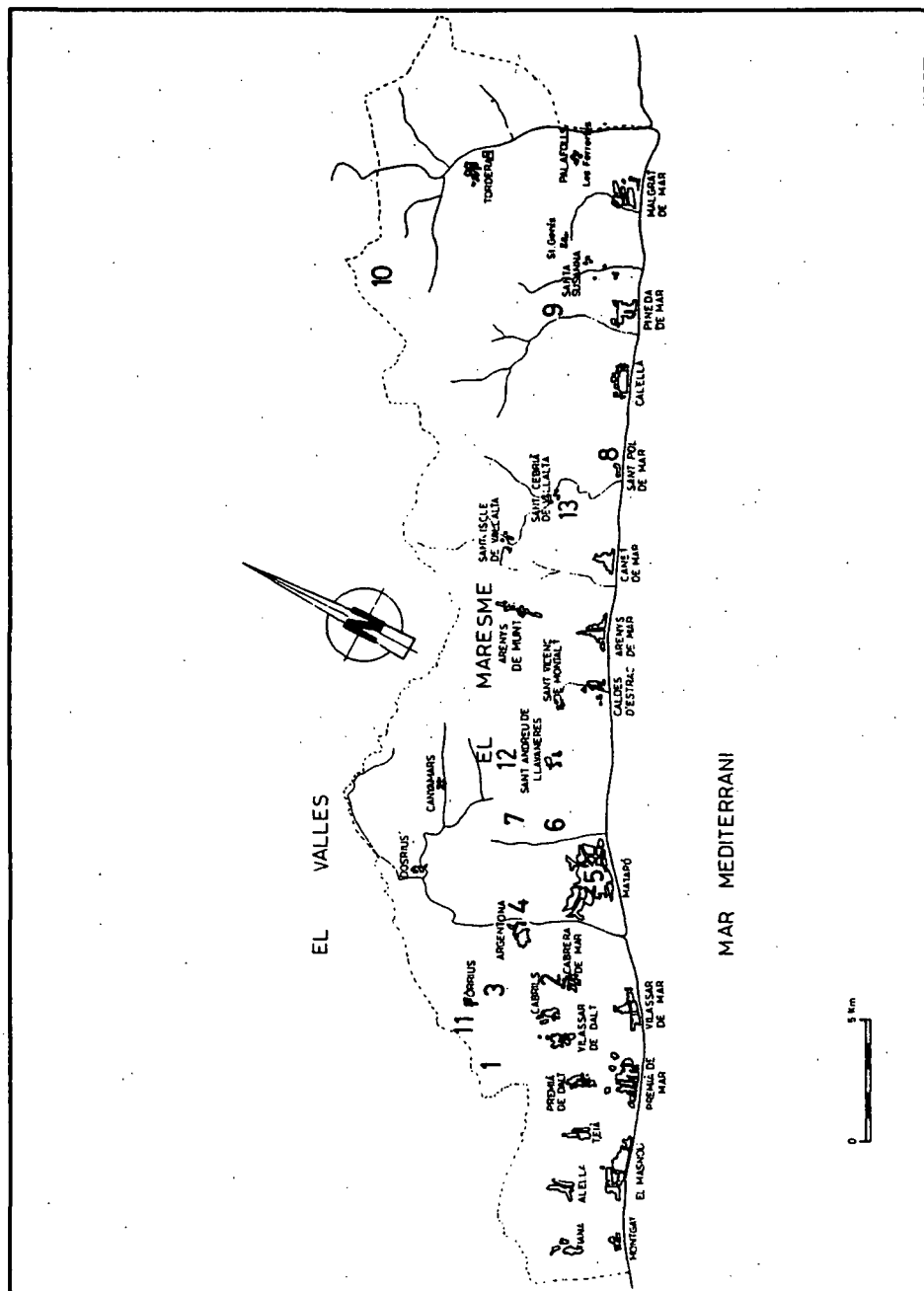
- 1.- Personalment, a la vista de les dades publicades, haig de dir que discrepo de la cronologia que estableixen llurs autors, encara que, d'això, ja en tornarem a parlar en una propera comunicació.
- 2.- Vegeu RIU-BOLÒS 1982 (p. 26, fig. 8), on adapten els tipus de tombes publicades per A. ZAMORA: *Excavaciones en el atrio norte de San Millán, Noticiario Arqueológico Hispánico*, núm. 6, Madrid 1979, p. 535.

BIBLIOGRAFIA.

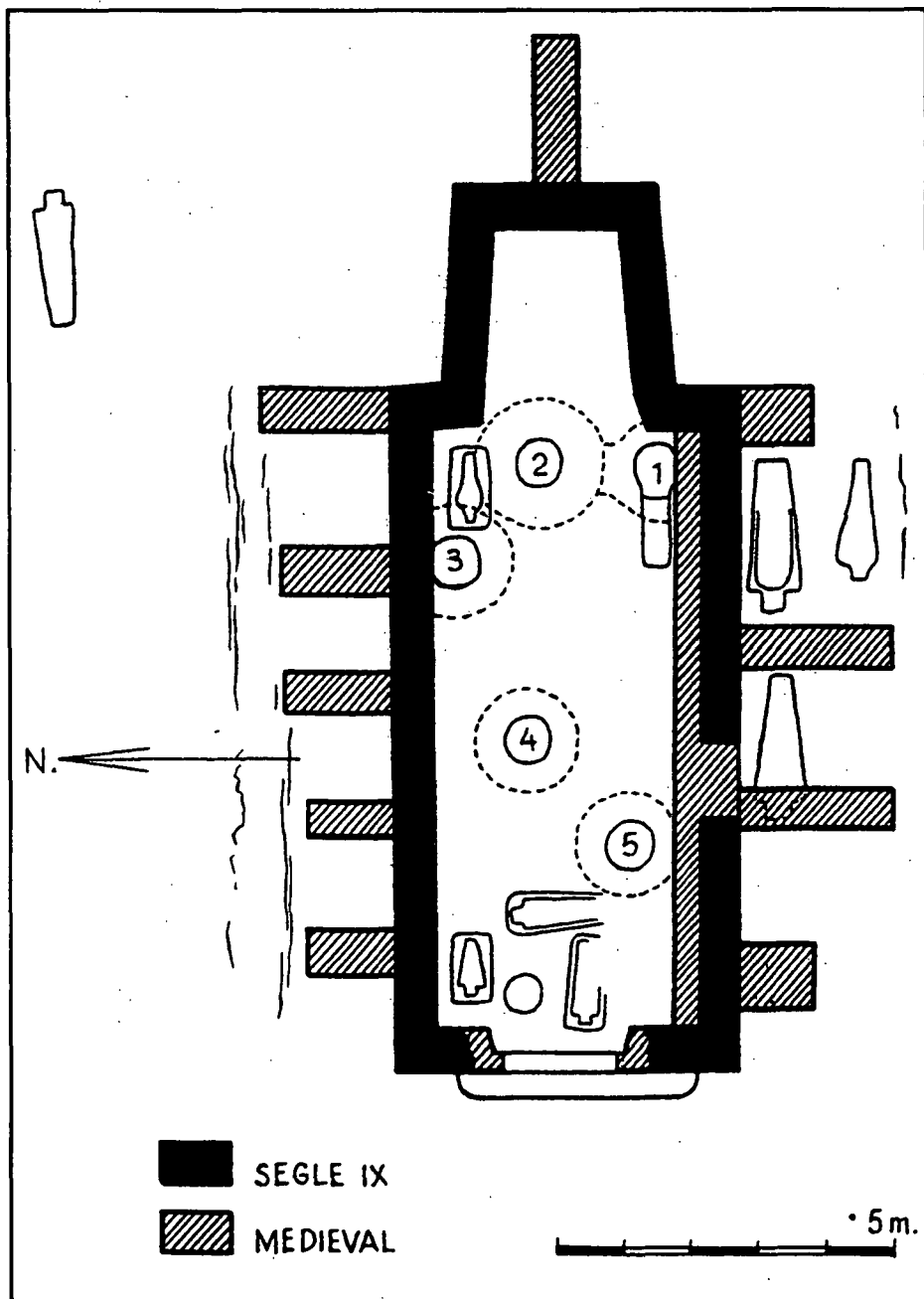
- ALTIMIRA, J.M.; BOSCH, J.M.; CLARIANA, J.F.; CLIMENT, R.; COLL, M.; CRUZATE, I.; FÀBREGAS, A.M.; PICANYOL, J.: *Guia del Romànic de la comarca del Maresme*, Mataró (Museu Comarcal) 1982.
- AVENTÍN, Mercè; SALRACH, Josep M.: *Del domini carolingi a la independència. A Història de Catalunya*, Vol. II; Barcelona (Ed. Salvat) 1979.
- BATISTA NOGUERA, Ricard; BONAMUSA ROURE, Joan. *Troballa d'una necròpoli de l'Alta Edat Mitjana a Vilassar de Mar. Informació Arqueològica*, núm. 16. Barcelona (Diputació Provincial) 1975.
- BOLÒS MASCLANS, Jordi; PAGÈS PARETAS, Montserrat. *Les sepultures excavades a la roca; Necròpolis i sepultures medievals de Catalunya*. Col. *Acta/Mediaevalia*, annex 1. Barcelona (Fac. Geografia i Història) 1982.
- BONAMUSA ROURE, Joan. *Importants troballes arqueològiques en el veïnat de Mata (Mataró) - Necròpolis de l'Alta Edat Mitjana de Ca La Madrona. Memòria d'Activitats* núm. 4. Mataró (Secció Arqueològica - Museu Municipal) 1972.

- BONAMUSA ROURE, Joan. *Troballa d'una necròpoli de l'Alta Edat Mitjana a Vilassar de Dalí. Memòria d'Activitats* núm. 6. Mataró (Secció Arqueològica - Museu Municipal) 1974-A.
- BONAMUSA ROURE, Joan. *Necròpolis de l'Alta Edat Mitjana a Sant Pere de Rius. A Mataró* 24-12-74. Mataró 1974-B.
- BONAMUSA ROURE, Joan. *Troballa d'una necròpoli de l'Alta Edat Mitjana a Vilassar de Dalí. A Mataró* 26-7-75. Mataró 1975.
- BONAMUSA ROURE, Joan. *Necròpolis de l'Alta Edat Mitjana al veïnat de Mata (Mataró). A Miscel·lànies arqueològiques de Mataró i El Maresme. Mataró (Ajuntament de Mataró)* 1976.
- BONAMUSA, J.; CERDÀ, J.A.; CLARIANA, J.F.; GARÍ, R.I.; MARTÍ, C.; PERA, J.; SOLER, A.: *El jaciment romano-medieval de Can Modolell. Mataró (Museu Comarcal del Maresme)* 1985.
- CLARIANA ROIG, Joan-Francesc. *Fossa de l'alta edat mitjana localitzada a Sant Cebrià de Vallalta. A Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme*, núm. 8-9. Mataró (Museu Municipal) 1979.
- CLARIANA ROIG, Joan-Francesc; LLEONART CASADEVALL, Robert. *Dos quadres estratigràfics a la Rectoria Vella de Santa Maria de Mataró. A Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme*, núm. 8-9. Mataró (Museu Municipal) 1979.
- CLARIANA ROIG, Joan-Francesc. *Anotaciones al estudio de las necrópolis altomedievales de la comarca del Maresme. A III Congreso Nacional de Arqueología Medieval. Oviedo, març-abril 1989 (en premsa).*
- CUADRADA, Coral. *El Maresme medieval: Hàbitat. Economia i Societat, segles X-XIV. Mataró (C.E. Laietana)* 1988.
- D.G.: *Treballadors troben dos esquelets antics fent obres a la Plaça de Santa Maria. Dins Crònica de Mataró*, 23-6-1990.
- FITA, Fidel. *San Andrés de Llaveneras. Nueva inscripción romana y documentos inéditos anteriores al siglo XII. A Boletín de la Real Academia de la Historia*, núm. 31. Madrid 1897.
- GARCIA ROSSELLÓ, Joaquim; CERDÀ MELLADO, Josep Antoni. *Una necròpoli tar-do-romana a Ca La Madrona (Mataró, El Maresme). Dins VI Sessió d'Estudis Mataronins. Mataró* 1990.
- GRÀCIA MONT, Elisenda. *Materials de peltre medievals a Catalunya. Col. Acta històrica et arqueològica Mediaevalia*, núm. 5-6. Barcelona (Fac. Geografia i Història) 1984-1985.
- GRAUPERA GRAUPERA, Joaquim. *La capella pre-romànica de Sant Jaume de Traïà (Argenton. El Maresme). Mataró (Museu Comarcal)* 1989.
- GRUP D'AMICS DE L'ART ROMÀNIC DEL MARESME. *Iniciació a l'art romànic de la comarca. Mataró (Museu Municipal)* 1980.
- MARESME PEDRAGOSA, Josep; PORTA FERRES, Eduard. *Notes d'arqueologia de Catalunya - Tordera. A Informació Arqueològica*, núm. 26. Barcelona (Diputació Provincial) 1978.

- PADILLA, José I.; VIVES BALMAÑA, Elisenda. *Les excavacions a l'església de Sant Andreu (Òrrius)*. Col·lecció *Excavacions Arqueològiques a Catalunya*, núm. 2. Barcelona (Generalitat de Catalunya) 1983.
- PELLICER PAGÈS, Josep M. *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro*. Mataró 1887.
- PLADEVALL FONT, Antoni. *Els monestirs catalans*. Barcelona (Ed. Destino) 1970.
- PONS GURI, Josep M. *Opuscle commemoratiu*. Arenys de Munt 1978.
- PONS GURI, Josep M. *El Cartoral de Santa Maria de Roca Rossa*. Barcelona (Ed. Fundació Noguera) 1984.
- PREVOSTI MONCLÚS, Marta. *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*. Mataró (C.E. Laietana) 1981.
- RIBAS BERTRAN, Marià. Mataró: *Comunicación de Don Mariano Ribas y Bertran: Iglesia de Sant Cugat y Sant Jaume de Traià*. A *VIII Reunión de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Barcelona (Informes y Memorias núm. 32)*. Madrid 1956-A.
- RIBAS BERTRAN, Marià. Mataró: *Comunicación de Don Mariano Ribas y Bertran: Iglesia de San Martín de Mata*. A *VIII Reunión de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Barcelona (Informes y Memorias núm. 32)*. Madrid 1956-B.
- RIBAS BERTRAN, Marià. *Els orígens de Mataró*. Mataró (C.E. Laietana) 1964, r. 1988.
- RIBAS BERTRAN, Marià. *Descubrimiento de nuevas sepulturas en la necrópolis romana de Iluro (Mataró)*. A *Ampúrias*, núm. 31-32. Barcelona 1969-1970.
- RIBAS BERTRAN, Marià. *El Maresme en els primers segles del cristianisme*. Mataró (C.E. Laietana) 1975.
- RIU, Manuel. *Alguns costums funeraris de l'Edat Mitjana a Catalunya. Necrópolis i sepultures medievals de Catalunya*. Col. *Acta/Mediaevalia*, Annex 1. Barcelona (Fac. Geografia i Història) 1982.
- RIU, Manuel; BOLÒS, Jordi. *Observacions metodològiques, esquemes i fitxes de treball per a l'estudi de les sepultures. Necrópolis i sepultures medievals de Catalunya*. Col. *Acta/Mediaevalia*, Annex 1. Barcelona (Fac. Geografia i Història) 1982.
- SALRACH, Josep M. *Història dels Països Catalans. Dels orígens a 1714*, Vol. 1. Barcelona (Ed. EDHASA) 1982.
- S.A.M.M. *El jaciment arqueològic de Can Modolell*. A *Mataró 24-12-75*. Mataró 1975.
- S.A.M.M. *Cabrera de Mar i la seva albada històrica a la llum de les troballes arqueològiques de Can Modolell. Programa de la festa major de Cabrera de Mar*. Cabrera de Mar 1976.
- S.A.M.M. *Carta dels vestigis arqueològics del terme municipal de Mataró*. Mataró (Museu Municipal) 1978.
- SOLÀ, Fortià. *Sant Andreu de Llavaneres*. Mataró (C.E. Laietana) 1968.
- VIDAL, Aleix. *La Generalitat creu que els esquelets de Santa Maria són de fa 16 segles*. Dins *Crònica de Mataró*, 26-6-1990.

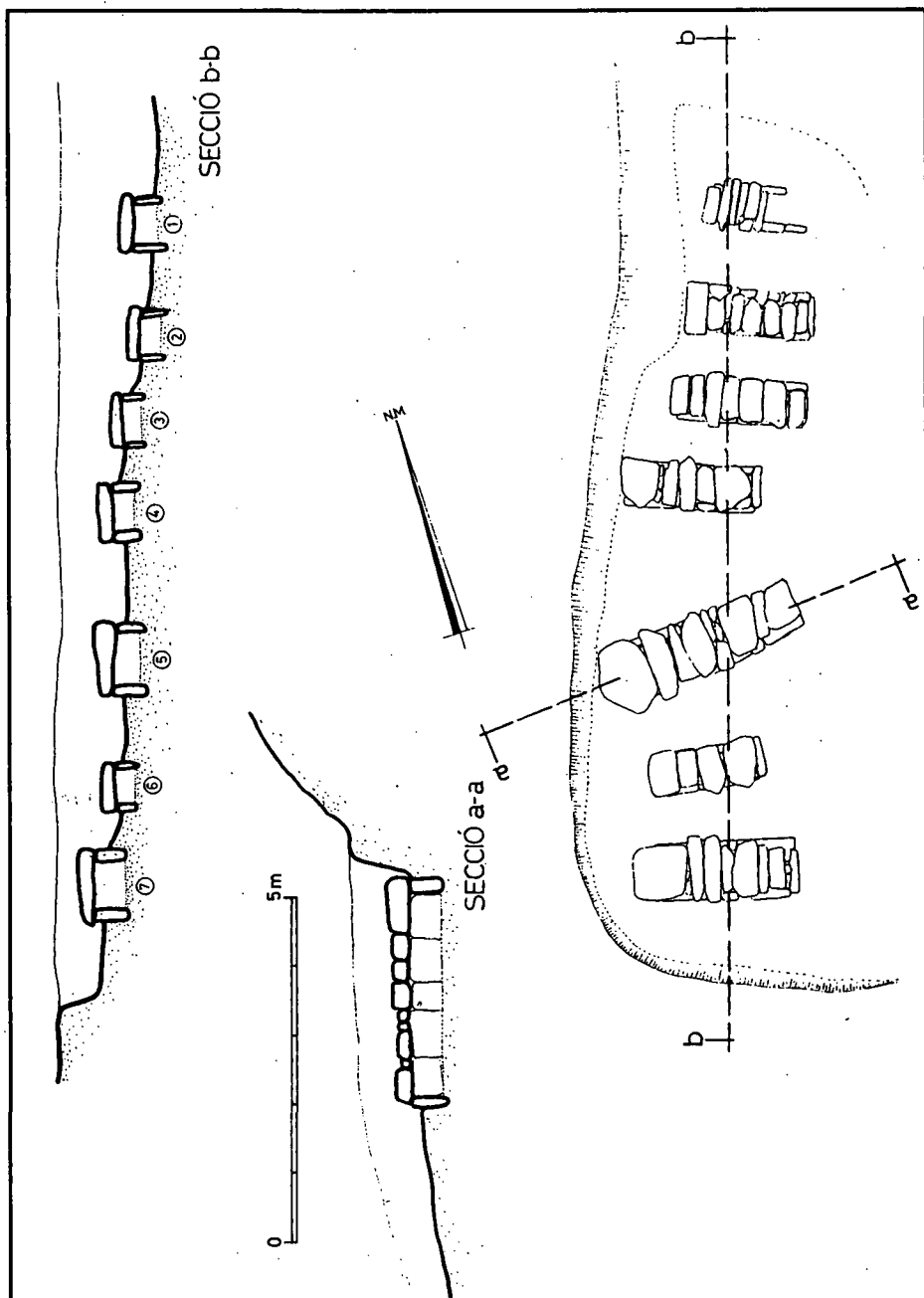
Situació de les necròpolis localitzades a la comarca del Maresme.

Planta de Sant Jaume de Trajà (Argentona), amb les tombes medievals.
(Dibuix: Marià Ribas).

Tomba antropomorfa de Sant Jaume de Traià (Argenton).
Foto: M. Ribas (conservada en el MASM).

Grup de tombes altomedievals trobades a Can Boquet (Vilassar de Dalt).
Dibuix: Robert Lleonart.